

Антоніна Токарська
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
ORCIDID : <https://orcid.org/0000-0001-7569-1684>
<ninatokarsky@gmail.com>,
79008, м. Львів, вул. Князя Романа 1/3

ФЕНОМЕН ПРАВОВОЇ ЛОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.110>

© Токарська А., 2020

Звернено увагу на один із елементів нормативності правової комунікації, культуру побудови наративу на рівні логіки. До уваги оглядово взято генезу визрівання теорії і філософії логічності. Проаналізовано основні типові зв'язки логічності правового тексту із нормами у висловлюваннях усних, письмових юридичних дискурсах із лексичним, морфологічним, а також синтаксичним і стилістичним рівнями правового тексту.

Ключові слова: правова комунікація, логічність, наратив, норма, порушення норми.

Постановка проблеми. Сучасний правовий наратив у найширшому своєму функціонуванні – це найбільш переконливий показник суспільної комунікації, який за частотністю свого розповсюдження перевищує всі узуси інших дискурсів. Йдеться не лише про тематичну актуальність юридичних питань, а насамперед про їх суспільну вагу: якщо вдається до аналізу наукового, офіційно-ділового, публіцистичного чи побутового, розмовного стилів, то найбільшу увагу привертає саме логічність конструювання тексту; логіка викладу перевершує всі інші засоби конотації в комунікації – лексичної її склад, морфологічну вправність, синтаксичну будову. Будь-яке відхилення від згаданих типів норм порушує логічність висловлювань. Відтак вона (логіка викладу) є, на наш погляд, опорною категорією нормативності кожного правового наративу.

Аналіз дослідження проблеми. Вчені різних наукових галузей зверталися до означеної проблематики із поодиноких причин: невідповідності термінології змісту тексту, сплутування значення лексем і на основі цього двозначним неправильним трактуванням змісту закону та ін. Щонайменше вчені вдаються до міждисциплінарного філософсько-правового розгляду основних причин відхилення від нормативності у комунікації права. Значним є внесок дослідників-класиків з цієї проблематики. Це Аристотель, Гегель, Вітгенштейн та інші; серед наших сучасників – це С. Зархіна, О. Гвоздік, О. Стовба, П. Рабінович, В. Титов, Лурія та інші.

На жаль, досі узагальненої праці, яка спричинила б посилену увагу правничих комунікаторів до логічності на рівні філософської юридичної лінгвістики, немає. А відтак стверджувати про унормованість цієї сфери на сучасному етапі її розвитку поки що рано. На тлі еволюції різних концепцій мови права дослідників очікують непрості філософські оцінки – від засадничих норм права його ефективності аж до уважливлення мови законодавства з огляду на її логічність. Це ж стосується і правозастосовної практики, юридичної освіти, юридичної журналістики.

Мета статті – довести вагомість та єдність логічності правового дискурсу у його зв'язку з іншими ключовими нормами лінгвоюридичної комунікації в праві: лексичними, морфологічними, синтаксичними та стилістичними.

Виклад основного матеріалу. Історія юридичної лінгвістичної філософії започаткована, як і філософія, філософія права, філософія мови, в часи античності. Цей етап був позначений несистематичністю аналізу теорії, однак, відтоді накреслюються перші тенденції та ознаки її формування. Починаючи від законів Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.) давньоіндійських законів Ману (між II ст. до н. е. і II ст. н. е.), були зроблені перші спроби надати ваги слову у процесі судочинства: дослідники сходяться на тому, що вищим рівнем структуризації позначений наступний період розвитку античної інтелектуальної традиції у мові права. Першість у цьому закономірно належить Гомерові, Солону, Геракліту, теоретичні постулати яких зводилися до основного значення ваги сказаного. Ксенофонт, Платон, Аристотель, взаємодіючи із софістами, разом з цим зуміли відокремитися від неефективності використання риторичних прийомів у побудові судових промов та їхніх провокацій, які використовувалися комунікаторами для досягнення поставленої ними мети.

Ознаки науковості у філософській теорії мови визріли, за твердженням В. Титова і Е. Зархіної, у Сократа і Платона [2, с. 30]. Вчені підкреслюють, що основний філософський лінгвістичний пріоритет – це зв'язок між словом і ділом, словом і способом життя, а діалог, відповідно до Платонівських тверджень, має бути як жива істота.

Критиком софістичних теорій та їхньої еристичної практики – перемагати у суперечці будь-якими засобами, виступив Аристотель. Його класична теорія комунікації репрезентувала не тільки традиційну схему взаємодії комунікаторів, але й підходи до мовних проблем у цілому: до обґрунтування своєї позиції в суді, приховування істини, переважання емоційності задля посилення гніву суперника, завуальювання важливих аргументів та ін. Поступальний розвиток філософського осмислення юридичної лінгвістики був продовжений представниками Греції, Давнього Риму, Середньовічної Європи, епохи Відродження, Нового часу. В історії науки цю роль успішно виконали Бекон, Гоббс, Лейбніц, Монтеск'є, Беккарія, Шеллінг, Гегель, Пірс, Фреге, Рассел, Вітгенштейн та ін.

Значно пізніше на вітчизняних теренах суддівської практики в радянські часи красномовство було кваліфіковано як риторичний прийом прикрашання тексту. Про мову права майже не йшлося, не досліджували її з погляду нормативності. Мова права довго залишалася на узбіччі науки (за О. Піголкіним і Льїним). Їхні апеляції звучали ще три десятиліття: про “стан логічної безформеності і словесної не закріпленості”. Зміни відбулися від часу становлення двох напрямів у мові права – юридлінгвістики і лінгвоюрисдики. Хоча активізація цих сфер не дала очікуваних результатів для практиків. Така праця внесла хіба що свою частку до міждисциплінарного здобутку, який за вимогами часу треба поширювати і поглиблювати. Без цього аналізу мови права про жодне правове вдосконалення правової комунікації говорити не доводиться [2, с. 17].

Право кореспондується в аксіологічних, онтологічних, антропологічних вимірах і чи не у найважливішому показнику серед цих вимірів – у герменевтичному, який сигналізує про алогізацію правового дискурсу. Розуміння виявляється не лише наслідком пізнавального процесу і здатності ідентифікувати істину. Йдеться про “вміння бути” (Хайдеггер) [13].

Буття у світі є тим цілим, від розуміння якого, за твердженням філософа Олексія Стовби, залежить розуміння світу і саме розуміння людини [1, с. 152]. А звідси сприйняття доказовості суджень.

Якщо вдатися до розмірковування професора Стовби, то варто підтвердити його переконаність в тому, що саме “правовий дискурс є комплексом лінгвістичних даних”, а це означає, що “і правовий досвід буде локалізований у сфері слововживання” [1, с. 42]. З іншого боку, така категоричність не є до кінця виправданою. Стверджено, що “правовий досвід, у даному випадку

певні людські діяння (крадіжки, вбивства, купівля-продаж і т. п.), буде іманентним, тобто внутрішньо притаманним саме в тому, що відбувається, в той же час як будь-який комплекс лінгвістичних даних буде другорядним і зовнішнім щодо нього” [1, с. 42].

Якщо аналізувати людські діяння поверхнево, очевидно, це так і сприймається: лінгвістичні елементи другорядні. Проте психолінгвоюридичні підходи до оцінки поведінкових моделей переконують, що майже кожне діяння формується свідомістю або у свідомості. Мислення формує мовлення, а мовлення є результатом/продуктом мислення. Відтак злочинний намір хоч і визріває не у лінгвістичному вираженні, а у свідомісному, він передається комунікатором вербально або невербально та проявляється в його діяннях.

Наведене О. Стовбою твердження про другорядність і зовнішність лінгвістичних даних видається дещо неповним, тим більше із його більш ніж однозначним твердженням про те, що “весь правовий досвід зводиться до актів конструювання, а також інтерпретації того комплексу лінгвістичних даних, з допомогою якого встановлюються офіційні правила людського співжиття” [1, с. 42]. З таким підходом до трактування залишається лише конкретизувати цей “комплекс лінгвістичних даних” і розширювати його. Як і те, що досвід не отожднюється виключно із свідомістю, як це стверджує Гуссерль, а людська сутність – це не “психіка в поєднанні з організмом, це ходіння існування взад-вперед між тілесністю і особистісними вчинками” (за Мерло-Понті).

Конструювання юридичного тексту спирається на закони і форми пізнання світу та мислення людини. Для формування істинних суджень існує мотивація і здатність особи робити узагальнення на основі кількох істинних суджень, що вкладається у поняття логічного мислення. Останнє охоплює: а) процес мислення (дискурс, судження) як зв’язне, послідовне і чітке; б) мислення підпорядковане законам, на підставі якого формулюються правила логіки. Алогічне мислення суперечить законам логіки або пізнання; в) обґрунтоване, доведене, точне і систематизоване мислення не підлягає ілюзіям чи обману [3, с. 258].

Не заперечуючи думки Н. Карамішевої про істинність чи хибність у мові права, додамо, що треба встановити семантику висловлювання, алгоритм якої полягає в наступному: спочатку треба ідентифікувати смисл термінопонять, які складають структуру комунікативного акту, встановити між ними логічний зв’язок, і через цей зв’язок зробити висновок про істинність висловлювання [11, с. 83–84].

Однак із таким узагальненням логістики верифікації процесу мислення теж складно досягти повної відповідності суджень, оскільки до уваги береться хоча й дуже важлива складова логічності у мові права – її лексичний рівень – проте зауважимо, що це лише один із елементів логічності дискурсу: його можна визначити у відсотковому вираженні як такий, що сягає орієнтовно 30–40 відсотків від усієї семантики, репрезентованої змістом логічності. Інші рівні нормативності тексту права – це ті, які у своїй основі хоч і спираються на лексичний склад висловлювання, проте саме вони конструюють лексеми у морфологічну структуру наративу; його синтаксичну модель і стилістичну довершеність. Кожний із названих рівнів так само рівнозначимий у логіці тексту. Якщо кожний елемент комунікативної норми культивуємо рівнозначними кількісними показниками, то логічність вибудовується в ідеалі як показник, що має охоплювати всі 100 відсотків нормативності: лексичної, морфологічної, синтаксичної, стилістичної. Якщо хоча б один із чотирьох складників порушений у числовому вираженні, тобто “ненормативно спадає”, то дискурс права буде хибним.

Для визначення правильності побудови умовиводів та доведень були взяті з практики правоохоронних органів та судового процесу документи за 2005–2010 роки: протоколи, висновки, судові ухвали та ін. Порушення нормативних вимог філософської правової теорії мови на рівні юридичної лінгвістики і герменевтики доводять, що в підсумку найбільшу значущість відіграє прагматичний аспект юридичної логіки, людські цінності в ній і законність. Логічність норм охоплює закони утворення складних висловлювань: закон суперечності, закон виключеного

третього, закон тотожності та ін. Деталізуємо на філософсько-правових аспектах оцінки мови права схему математичної візуалізації, що вкладається такий варіант: $A = B + C + D + E$, де A – це логічність висловлювань; B – це лексична нормативність висловлювання; C – це морфологічна нормативність; D – синтаксична внормованість; E – це стилістична довершеність. Розглянемо для прикладу кілька речень: 1. *Громадянина К. звинувачують у вбивстві доньки своєї однокласниці, якої він, за його показаннями, давно не бачив.*

Отже, модель речення набуває такого вигляду: $A = B(-2) + C(-3)$. У конструкції висловлювання слово “якої” семантично пов’язується із двома нібито нормативними лексемами “донька” і “однокласниця”. Створений тим самим двозначний вислів: невідомо про кого ідеться: про доньку чи про однокласницю, якої громадянин не бачив. Відтак логічність порушена через неправильність уживання двох лексем та неправильної побудови синтаксичної конструкції зі словом “якої”. Про тісний зв’язок всіх рівнів унормування правової комунікації та їхній вплив на логічність тексту свідчать й інші приклади висловлювань. 1. *“Спочатку обвинувачений уперто мовчав, а потім почав спростовувати всі свої показання”*. 2. *“Підозрюваний увійшов у ліфт і зник у невідомому напрямку”*. 3. *“По канолах права людина, яка втонула, повинна пройти експертизу”*.

У реченнях 1 і 2 не додержано основний принцип побудови дискурсу: аргументи на підтвердження тези не можуть суперечити судженням, як і доведення, що мають бути чітко сформульовані на рівні тези. Якщо хоча б один термін є багатозначним, твердження не буде нормативним, логічним, як це і є у двох наведених реченнях. У 3-му реченні, як бачимо, нормативність комунікативного акту залежить від зв’язків у доведенні на рівні словосполучення та речення. Для уникнення двозначності у складному реченні варто зіставити твердження його першої частини з другою – “повинна пройти експертизу” затонула особа. Порушення логічності судження полягає у тому, що $B + C$ не утворює семантичної норми, а створює хибність її. Отже, деконструювання правового дискурсу, починаючи від аналізу значення його лексичного складу і завершуючи стилістичним, сигналізує про загальний рівень культури мовлення і мислення комунікатора та логіку його міркування/судження.

Висновки. Отже, доведення як мисленнєва логічна дія передбачає обґрунтування будь-якого твердження на його істинність через незаперечні судження. Це стосується двох способів комунікації: і вербальної, і невербальної. Щодо першого різновиду – розмовного стилю – йому властиві спонтанність і незавершеність. Здебільшого це стосується практики судового процесу. Неповнота висловлювання виникає частіше, ніж у письмовому варіанті: письмовий варіант комунікації легше піддається перевірці і редагуванню.

Важливу роль в комунікації для додержання логічності відіграють порядок слів у висловлюванні, логічний наголос, логічна інтонація, логічна пауза, які досі залишаються мало вивченими.

Отже, зауважимо, що логічність у правовому дискурсі – питання складне, багатогранне і мало вивчене; воно передбачає подальші дослідження на міждисциплінарному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стовба О. (Ис)пытать право: опыт правовой и юридический // *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 41–56.
2. Титов В. Д., Зархина Е. С. Историческое развитие философско-логических концепций языка: монография. Харьков: Издательство “ФИНН”, 2009. 432 с.
3. Токарська А. С., Кочан І. М. Культура фахового мовлення правника: навчальний посібник. Львів: “Світ”, 2003. 312 с.
4. Вступ до сучасної юридичної логіки / за ред. М. І. Панова і В. Д. Титова. Харків: Ксилон, 2001. 192 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. М.: Мысль, 1970. Т.1. 501 с.
6. Тетарчук І. В. Логіка для юристів. Харків: ЦУЛ, 2019. 150 с.
7. Логіка для правознавців: навчальний посібник. К., 2016. 144 с.
8. Івін А. А. Логіка для юристів. К., 2018.
9. Шимуратов А. Т. Логический анализ практических рассуждений. К.: Наукова думка, 1987. 137 с.
10. Юркевич О. М. Практична логіка юристів: мереологічний підхід // *Філософія і загальна теорія права: наук журнал*. К., 2012. С. 234–243.
11. Карамішева Н. В. Логіка: підручник для студентів правників. Львів, 2000. С. 83–84.
- 12.

Ильин И. А. Понятие права и силы (Опыт методологического анализа) // Издание ОК. URL: <http://magister.tsk.ru/&dtd=413&nb>. 13. Хайдеггер М. Бытие и время / пер.с нем. В. В. Бибихина. СПб.: Наука, 2006. 451 с.

REFERENCES

1. Stovba O. To test the law: legal and legal experience. Philosophy of law and general theory of law [(Is) to question the law: the experience of legal and juridical] 2019. № 1. P. 41–56.
2. Titov V. D., Zarkhina E. S. Historical development of philosophical and logical concepts of language: a monograph [Zarkhina ES Historical development of philosophical and logical concepts of language]. Kharkiv: Finn Publishing House, 2009. 432 p.
3. Tokarskaya A. S., Kochan I. M. Culture of professional speech of the lawyer [The culture of professional speech of a lawyer]: a textbook. Lviv: Svit, 2003. 312 p.
4. Introduction to modern legal logic[Introduction to modern legal logic] / ed. M. I. Panova and V. D. Titov. Kharkiv: X., 2001. 192 p.
5. Hegel G. V. F. Science of logic[Hegel GWF The science of logic]. M.: Thought, 1970. Vol. 1. 501 p.
6. Tetarchuk I. V. Logic for lawyers[Logic for lawyers]. Kharkiv: TsUL, 2019. 150 p.
7. Logic for the Lawyer[Logic for jurists:]: A Tutorial. K., 2016. 144 p.
8. Yvin A. A. Logic for lawyers [Logic for lawyers]. K., 2018.
9. Shimuratov A. T. Logical analysis of practical reasoning [Logical analysis of practical reasoning]. K.: Scientific Thought, 1987. 137 p.
10. Yurkevich O. M. Practical Logic of Lawyers [Practical logic of lawyers]. A Network Approach. Philosophy and General Theory of Law: A Science Journal. K., 2012. Pp. 234–243.
11. Karamysheva N. V. Logic: a textbook for law students [Karamisheva NV Logic]. Lviv, 2000. P. 83–84.
12. Ilyin I. A. The concept of law and power [The concept of law and force] (Experience of methodological analysis) // Edition ОК. URL: <http://magister.tsk.ru/&dtd=413&nb>.
13. Heidegger M. [Being and time Heidegger M. Being and time] / trans. with him. V. V. Bibikhin. St. Petersburg: Science, 2006. 451 p.

Дата надходження: 18.03.2020 р.

Tokarska Antonina

Doctor of Laws, Professor, Professor,

Department of Theory and Philosophy of Law,

Institute of Law and Psychology of Lviv Polytechnic National University

THE PHENOMENON OF LEGAL LOGICAL COMMUNICATION

The article focuses on one of the elements of legal communication normative culture of constructing narrative at the level of logic. The genesis of the maturation of theory and philosophy of logic is taken into account. The basic typical connections of the logic of the legal text with the norms in the statements of oral written legal discourses as well as the lexical morphological as well as syntactic and stylistic levels of the legal text are analyzed.

Key words : legal communication, logic, narrative, norm, norm violation.